

DR. B. FEJES KATALIN

egyetemi docens

SZTE Bölcsészettudományi Kar

Szeged

Szathmári István: A magyar stilisztika útja

Bizonyos vagyok benne, hogy a szerző nevét és a könyv címét olvasván nagyon sok kollégámban idéződnék föl főiskolai, egyetemi tanulmányai. Hiszen mindannyian forgattuk azt az 1961-ban megjelent művet, mely igazi segítőtárs volt a stilisztikai fogalmak értelmezésében, elsajátításában, a kötetben olvasható írásgyűjtemények pedig a hozzájuk fűzött gazdag elemzésekkel 'végigvezették' az olvasót a magyar stilisztikai történetének egy-egy szakaszán: a 16. századtól az 1940-es évek elejéig mutatta be stilisztikánk hét klasszikusának főbb munkáit, pályaképét.

Az elmondottak alapján azon sem csodálkoznánk, ha a könyv változatlan formában jelent volna meg ennyi év után. Változása ellenére azonban a címe a jelenlegi tartalmat is jól kifejezi, ha lehet ilyet mondani, talán még tisztább formában igaz rá, hogy a 'stilisztika útján' vezetni végig az olvasót. Érdemes idéznünk a könyv hátoldalán olvasható ajánlásból, melyek is azok az érvek, amelyek az újabb kiadás szükségességét bizonyítják: „A Szabó Ervin Könyvtár néhány éve elkészítette az ún. hiánykönyvek listáját, amelyben a Szathmári-kötet a legtöbbet keresettek között szerepel. Ennek tudatában szerző és kiadó egyképpen arra törekedett, hogy immár ideológiai kötöttségektől mentesen egy teljesen megújított szöveggyűjteményt nyújtson át a diákoknak, a pedagógusoknak és az érdeklődőknek. A mostani, jelentősen bővített új kiadás egyrészt a korábbi kötetből különféle okok folytán kimaradt régebbi szerzők (...) életművét mutatja be. Másrészt az elmúlt évtizedekben az élők sorából távozott nagy jelentőségű kutatók (...) munkásságát tárja fel.”

Ha csak ennyit tudnánk meg előzetesen az átdolgozott könyvről, amennyi a fentebb idézett sorokból kiderül, az is elég motivációt jelentene a közelebbi ismerkedéshez. Érdemes azonban végignézni, milyen 'kincsekkel' gazdagít tanárt, diákot, érdeklődő olvasót Szathmári tanár úrnak ez a megújult műve.

A könyv bevezetőjének majdnem a végén olvasható a szerző rövid megjegyzése: „Módosult a mostani kiadás a tekintetben is, hogy a korábbi bevezetés helyébe újat tettem, amely mai szemmel tárgyalja a stilisztika, illetve a magyar stilisztika történetét.” (8. oldal) De micso-da hasznos bevezető fejezet ez *A magyar stilisztika rövid története!* Nevezhetnénk ráhangoló szerepűnek is ezt a 11-től a 18. oldalig terjedő fejezetet, de sokkal fontosabb a funkciója: remekül kiválasztott rövid példákon érezteti meg annak a lényegét, hogy mindennapjainkban mennyire jelen van a stilisztika. A nagyszerű példák a 'stilisztikaíul' tanulókat szinte kézen fogva vezetik be *A stilisztika létre jötte, alakulása* kérdésének a végiggondolásába. Didaktikailag is nagyon fontos a szerepe ennek a bevezető résznek: a közös nevezőre hozás, azaz fölvezetni a kialakulás menetét, megvilágítani az önállósodást segítő, előrevivő összefüggéseket: „A retorika, a poétika és a kettőt egyesítő ars dictandik a középkorban a praxis, a gyakorlat tudományai voltak. Így például az alakzatokat a retorika a meggyőzés, a poétika pedig az esztétikai hatás szempontjából tekintette. Ezekből a gyakorlati tudományokból nőtt aztán ki a stilisztika akkor, amikor a retorika már sokak szemében csak elöregedett normatív, tehát inkább a nyelvhelyességet előtérbe helyező és erőltető szabálygyűjtemény volt. Mindez, vagy a stilisztika önállósodása a 18. század végétől a 19. század közepe tájáig következett be.” (12. oldal)

Nyilvánvaló, hogy egy 8–10 oldalnyi bevezetőben nincs lehetőség (és nem is lehet feladat) az összefüggések részletes kifejtése. A szerző erre is gondolt, a legfontosabb megállapítások után (szinte valamennyi bekezdés végén) ugyanis ott olvashatjuk azokat a lelőhelyeket, amelyekben a fővázolt kérdésekről további ismereteket szerezhetünk. És közben az olvasó meggyőződhet arról is, hogy a lényeges gondolatok kiemelésének ilyen művészi megoldásával ritkán találkozhat, mint ebben a bevezetőnyi stilisztikátörténetben. Ahogyan átvezet bennünket Szathmári tanár úr a 19. századi önállósodás kezdetétől a 20. században kialakuló funkcionális stilisztikáig, ahhoz valóban úgy kell ismerni-tudni a tudományt, ahogyan ő. És hozzá a már említett didaktikai érzék! Amikor már a súlyos elméleti fejtegetésbe éppen belefáradna az olvasó, akkor jön egy-egy remek példa, amelynek segítségével az addigiak szépen a helyükre kerülnek. Például a 14. oldalon: „Hogy az eddig mondottakat legalább egyetlen példával illusztráljam, vegyük az 'észrevétlenül, gyorsan eltávozik' jelentésű szinonimasort: *elsurran, elsitnyen, ellép, meglép, elszelel, elillan, meglóg, elinal, kámfort játszik, olajra lép, elhúzza a csíkot*. Vajon miért élt Babits az *elszelel* igével, amikor a „Jónás könyvé”-ben a „lotykos, rongyos, ragadós ruhában” megjelenő és hangosan prédikáló Jónást az árusok kórusban kinevették: „s Jónás elszelel búsan és riadtan / az áporodott olaj- s dinnyeszagban”? Nyilván azért, mert az *elszelel* igében – mint a *sél* főnév származékában – nemcsak a menekülésszerű, gyors eltűnés van benne, hanem az értelmező szótár stílusminősítésének megfelelően az is, hogy bizalmas, familiáris használatú szó, és alkalmas némi gúny megéreztetésére is.” És a 'lazító' példa után ismét jöhet az elméleti fejtegetés a stílusrétegről, a stílusárnyalatról és a korstílusról.

A könyv bevezetője után következik a *Szövegközlések pályaképekkel* című rész, amely a 21. oldaltól a 447. oldalig tart. Fölépítését tekintve világos, egyértelmű a tagolása. A szerzői szándék nyilvánvaló: először *Az első kiadásban szereplő stilisztikai szerzők* rövid pályaképével ismerkedhetünk meg, majd legfontosabbnak ítélt műveiket, illetőleg ezekből vett részleteket olvashatunk. Mindehhez szorosan kapcsolódik a *Pótlás az új kiadáshoz* fejezet, amelyben olyan 18. és 19. századi (átíelve a 20. század első feléig) stilszta kapott helyet, akiről feltétlenül tudnia kell a mai olvasónak: Révai Miklós, Kazinczy Ferenc, Bitnitz Lajos és Négyesy László. A tanárnak arra is lehetőséget nyújt ez a kötet, hogy a rövid életrajzok mellett a művek címlapjairól, szövegoldalairól is bemutatathat 'eredeti' képeket tanítványainak. Mai oktatásunkban a példakép fölrajzolása diákjaink előtt talán még fontosabb szerepet kap, mint eddig. Persze nem 'direkt' példaképként kell gondolnunk például Kazinczyra, Négyesy Lászlóra (vagy a többiekre). Amíg életükről, gondolkodásukról, műveikről beszélünk, a magyar történelem, irodalomtörténet kérdései is előkerülnek. Kazinczy stilisztikai megjegyzéseinek összeállítását böngészve például ide kívánczok, mit is írt Szabó Magda az Élet és Irodalomban 1978-ban (talán van olvasó, aki emlékszik még a híres Tani-tani vitára, ehhez a vitához szólt hozzá az frónó is). Hozzászólásában éppen azt hangsúlyozta, miért kell ismernünk klasszikusainkat, „akik életrajza, életműve, elképesztő önfeláldozása, sziszifuszi munkája megismerése bízást pótolhatja a régi iskolatípus etikaóráit, mert karaktert formál, megszegyeníti önzésünket”. Majd a folytatásban: „de még gondolatnak is elképesztő, hogy például Kazinczy pályája, szent szenvedélye, ugartörő akarateréje, története a választhatóság rubrikájába szorulhat” (ÉS, 1978. március 11.). Vagy kicsoda segítség egy magyartanár számára, ha tudja, hogy Négyesy László stilisztikai tankönyvet írt a középiskolásoknak. Ennek a bevezetőjét el is olvashatja a könyvből. És hogy mennyire modern szemléletű munkáról van szó, álljon itt egy mondat belőle: „A nyelv azonban nem magáért van; csak eszköz az emberiség szolgálataiban”. (319. oldal) Négyesy pályaképéből érdemes azt is kiemelni, hogy a magyar irodalom 20. századi nagyjai közül kik vettek részt a híres stílusgyakorlati szemináriumain (Babits, Kosztolányi, Csáth Géza, Juhász Gyula, Tóth Árpád, Oláh Gábor, Balázs Béla, Karinthy Frigyes és Horváth János.)

Van mit tanulnunk tehát stilsztikánk történetéből, stilsztikánk műveiből. Közben pedig a megismert életpályák, megfogalmazott gondolatok 'csöndben munkálkodnak', nevelik diákjainkat, gazdagítanak bennünket. Már csak ezért is érdemes volt Szathmári tanár úrnak átdolgozni és újra kiadni ezt a könyvet. Tudós elődeink előtt tisztelgő, igazi 'emlékművek' ezek az írásgyűjtemények.

A következő fejezetről is hasonlóan gondolkodhatunk a könyv 325. oldalától a Magyar stilsztika a 20. század második felében címmel azokat a kortársainkat (hiszen még sokan vagyunk, akik ismerhettük őket) mutatja be tanár úr könyve, akiknek munkássága meghatározó volt a stilsztika történetében. Elég csak végigtekintenünk az időrendbe rakott névsoron és a kapcsolódó témákon: Zolnai Béla (Nyelv és stílus), T. Lovas Rózsa (A magyar impresszionista költészet stílusformái), Gáldi László (Ismerjük meg a versformákat), Kovalovszky Miklós (Néhány vázlatpont Ady költői nyelvtanához), Martinkó András (Stílus és műfaji szándék), Benkő László (Juhász Gyula és az impresszionizmus), Terestyéni Ferenc (A magyar stilsztika vázlata: Az alaktani kategóriák és elemek stilsztikai értéke), Balázs János (A stílus kérdései), Herczeg Gyula (A modern magyar próza stílusformái), J. Soltész Katalin (Babits Mihály költői nyelve), Török Gábor (Miről valának József Attila verseinek tagadó elemei?). Abban is bizonyos vagyok, hogy nem csak én fogom fölfedezni a megidézett stilsztikák között volt tanárainkat és fényképüket nézve fölidézni a régi személyes emlékeket.

Különös hatásuk van így együtt alkotóknak és írásaiknak: 'egy helyre hordott' kincsek. Csak bányászni kell bennük anyanyelvi óráinkhoz, hiszen a bemutatott tanulmányok példái a legszebb magyar irodalmi alkotásokból valók. A példákhoz kapcsolódó elemzések pedig segítenek és ösztönöznek bennünket arra, hogy mi is gyűjtsük anyanyelvünk kincseit, hogy megőrzésre minél többet tudjunk továbbadni tanítványainknak. Ismét idézhetünk egy ide illő gondolatot Szabó Magda hozzászólásából: „Ha büszkén őrizzük népi kultúránk remekeit, védjük zenénket, táncainkat, népszokásainkat, ha óvjuk a folklór tárgyi emlékeit, nem értem, miért kerüljön ebek harmincadjára az anyanyelvünk, amelynek fülünk hallatára kezd angolossá torzulni a mondathangsúlya, germánná a mondatszerkezete, s kifejező szavaink úgy hullnak ki a köztudatból, mint a foglalatból a drágakövek.” Ha 1978-ban ennyire szükségesnek látta Szabó Magda a kifejező szavak megőrzését a köztudatban, akkor mekkora szükség van erre a munkára ma!

A könyv utolsó nagy fejezetében (*Mellékletek*) gazdag jegyzetanyagot talál az olvasó: a 450. oldaltól az 504. oldalig tart. Ezt követi a *Bibliográfia*, mely „tartalmazza a stilsztikai fogalmakra, továbbá az írók és költők nyelvére, stílusára vonatkozó magyar könyvészeti adatokat, egészen 1960 elejéig”. Azzal is segíti a szerző a tájékozódást, hogy két részben rendezi el a fenti anyagot. Az első részben *A stilsztikai fogalmakat tárgyaló magyar nyelvű cikkek, tanulmányok* kaptak helyet, míg a második részben *A magyar írók stílusával foglalkozó cikkek, tanulmányok* bibliográfiai adatait találjuk. A kötetet *Rövidítésjegyzék, Névmutató és Tárgymutató* zárja, melyik nagyban segítik az olvasót a pontos tájékozódásban.

Ajánlásom végére maradt a könyv külsejének bemutatása. A könyv borítója, melynek címlapján Sylvester János: Új Testamentumának (vagyis a fordításnak) a címlapja látható, olyan bársnyos tapintású, hogy az olvasónak nincs kedve letenni. A könyvbelsőben rejlő 'drágakövekhez' méltó külső 'foglalat' párosul, ezért dicséret illeti a Mundus Kiadót is.

Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest, 2008.